

ACC. N:R M. 14439: 1-13.

Landskap: Skåne Upptecknare: Nils Ekström, Malmö
Härad: Torna Berättare: " " "
Socken: Ervelöv Berättarens yrke: f. d. poliskonstapel
Uppteckningsår: 1958 Född år 1889 i Ervelöv

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Värter i hushåll, läkekunst och magi. s. 1-13.

LUF 72.

Skriv endast på denna sida.

Växter i hushåll, läkekonst och magi.

Några nu ej brukliga maträtter tillagade av produkter från växt- riket, med undantag för bovetegröt, känner jag ej till.

Jag saknar tillräcklig kunskap i fråga om botanik för att kunna ange de latinska namnen på förekommande växter, varför jag får avstå ifrån detta.

Jag har aldrig sett eller hört omtalas, att man där på orten till utdryingning av mjölet blandat upp detsamma med bark eller annat. Brödet till det dagliga hushållet bakades av oförfalskat sammanmalet rågmjöl, som man siktade till bak av finare sorter /Kagebröd/ vilket kom på bordet vid mera högtidliga tillfällen eller om det kom främmande som skulle bjudas på mat.

Syrer använde man till stuvning i mindre utsträckning. Morötter som sötningmedel, vet jag ingenting om, men däremot brukade man riva morötter och pressa ut saften till livsmörfärgning. Saften ältes in i smöret, vilket efter slutbehandlingen på så sätt fick en för ögat behaglig gul färg.

Några särskilda njutningsmedel fanns det ju knappast att tala om. Det var ju förstäss kaffet. För utdryingning av detta brukade man ibland, isynnerhet bland de mindre bemedlade familjerna, bränna råg eller korn och även ärtor. Cikoria som tillsats till kaffet

Luf. 72

1.

.....brukades allmänt.....

Tobaksrökning förekom ej så mycket. Det fanns en och annan äldre man som rökade långpipa, vilken stoppades med märket "Ystads Ärligt och Gott". Några begagnade tuggtobak, annars var det mestadels snus som kom till användning ifråga om tobaksvaror. De äldre använde sig av snuset till att stoppa i näsan, det ansågs som ett bra medel mot svaga ögon. Drängarna tillhörande den yngre generationen ville vara mera moderna och det ansågs bland dem mera karlavulet, att lägga snuset i munnen "mulbänkar". Någon tobaksersättning, känner jag ej till. Ingen åt svamp där på orten den tiden. Orsaken härtill, vet jag ej, men förmodligen berodde väl detta till stor del på att man saknade kännedom om de olika svamparterna utan alla ansågos oätbara. Alla utan undantag kallades "puggehattar", något annat namn på svamp av vad slag det vara må hörde jag aldrig nämnas. När man börjat använda svamp till matlagning, känner jag ej till. Att någon o-lägenhet förorsakats av att korna ätit svamp, har jag ej hört omtalas.

Inga andra drycker som voro i bruk framställda ur växtriket än brännvin, vilket var en potatisprodukt och svagdricka bryggt på malt, förekom ej i allmänt bruk.

I kryddträdgården "kålhaven" odlade man olika kålsorter såsom

2.

vitkål, blomkål, grön- röd- och blåkål, bruna bönor, skärbönor, herr-
kuvert, morötter, palsternacker, rabarber, rödbeter och pepparrot,
vilket allt, efter det det skördats, lagrades för att under årets
lopp komma till användning vid matlagningen i hushållet. Pepparrots-
rötterna övervintrade i jorden likaså senap och malört. De senare
arterna växte så gott som vilt och stack ^{upp} lite här och var bland de
övriga grönsakerna och längs kanterna kring området. Senapen begag-
nades dels som krydda till vissa maträtter och dels som medecin åt
hästarna, då dessa fingo kvarka. Kvarka brukade man också bota med
ett dekott på hösmöle, vilket man direkt från koket lade i en tornist
som man hängde på hästen och lät honom inandas de varma ångorna.
Malörten brukade man som krydda till brännvin. Man satte ner en mal-
örtskvist i brännvinsflaskan och lät det sedan stå och dra, som man
sade. Brännvinet fick nu en gulaktig färg och smakade beskt och
blev en ganska omtyckt dryck. Direkt som medecin kan man kanske in-
te säga att det användes, men många skulle ha en besk om morgnarna
på fastande mage, vilket ansågs vara ett bra medel till att hålla
magen i god ordning. Fors eller skvattram att lägga på öl, känner
jag ej till.

Att man använt växter som rengöringsmedel, har jag inget minne
av ej heller som medel mot ohyra. Det ligger ju nära till hands att
tro, att malört skulle vara ett effektivt medel mot mal, men av egen

4.

erfarenhet kan jag upplysa om, att detta verkar raka motsatsen. För en del år sedan hade jag för sommarförvaring hängt in en så got som ny vinterkostym i en malpåse och till yttermera visso dumt nog i samma påse hängt in ett par malörtskvistar. När jag på hösten tog fram kostymen visade det sig, att densamma var till hälften fullständigt uppäten av mal, det som var kvar var rena lumpen. Vägglöss hade jag aldrig hört omtalas förrän jag kommit hit till staden. Att man lagt vissa växter i sädesbingarna till skydd mot or, har jag ej sett eller hört omtalas.

Vid de tillfällen man färgade hemma brukade man köpa färgämne-
na i en kemikalieaffär, något annat hörde jag ej omtalas. I all-
mänhet brukade man få färgat tyg eller garner antingen hos Malena
Perssons färgeri i Sjöbo eller hos Borgens i Lund. Hur man förfor
vid färgningen hemma, kan jag ej närmare redögöra för, men jag
vill minnas, att man blandade färgämnet i vatten i en stor gryta
och lade ner föremålet för färgningen i denna som sedan sattes i
kok och fick koka tills önskat resultat uppnåts, under tiden rör-
de man om i grytan med en grötsticka eller dyligt.

Påskäggen brukade man färga i alla kulörer, men vad för slags
färg man använde till detta, kan jag ej yttra mig om. Till färg-
ning av ägg kunde man även använda hösmöle, vilket man lade i
vattnet vari äggen kokades. Dessa fingo då en mörkgul färg.

ACC. N:R M. 14439:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5.

Prydnadsväxter i trädgårdarna odlades ej i någon större utsträckning, men något förekom det ju alltid. De mest vanliga var rosor, lavendel och ambolt. Jag är ej fullt säker på, om jag fått den rätta benämningen på det sistnämnda, men något ditåt kallade man det, en växt utan blommor, men med mycket god lukt. I allmänhet hade man som prydnad i fönsterkarmarna krukväxter såsom myrten, pelagonier, Kristi blodsdroppar som de mest vanliga. På våren och sommaren tog man gärna in skurna vilda blommor och satte i vaser såsom ängsbollar, smörblommor, linneblommor, evighetsblommor, förgätmigej och andra förekommande åkerväxtblommor.

Att uppvakta med blommor på högtidsdagar är ju möjligt att det förekom i vissa fall, men mera allmänt brukades det ej. När denna sed uppkommit där på orten, känner jag ej till.

Angående växter som kommit till användning för medicinskt bruk, så är det ej mycket jag känner till därvidlag. Man brukade ju vid förkylningar tillaga och dricka té på hylleblommor /Fläderté/ och röllika samt på persiljerötter som ett medel mot prostatabesvär. Vid behandling av mindre sår som man själv kunde sköta om, brukade man lägga på spindelväv, dels till hämnandet av blodflödet och dels för läkning. Ett annat sätt var att lägga på en tunn skiva spickefläsk. Obetydliga sår och hudavskrapningar, fäste man ej så stort avseende vid, då hade man alltid till hands en flaska med blandning

salt och brännvin som man tvättade på och sen fick det vara bra med detta. Det sved givitvis till en början, men det visade sig vara ett bra läkemedel.

Ormar fanns ej där på orten. Jag har aldrig i hela mitt liv sett en levande orm i vilt tillstånd.

Om någon blivit hundbiten brukade man draga lite hår av hunden och lägga på såret innan man förband detsamma. Såriga spenar hos kor tvättade man med ljummigt vatten, men huruvida man hade någon tillsats till detta, vågar jag ej yttra mig om. Mugg hos hästar brukade man bota dels med åttbadda på blåstensvatten och dels urin från människor. Urin begagnade sig även av till att badda på spruckna och såriga händer, som isynnerhet drängarna ofta besvärades av under den kalla och fuktiga årstiden. Sättet kunde ju synas vara mindre hygieniskt, men man höll ej alltid så styvt på hygien på den tiden, och metoden visade sig här vara ett effektivt läkemedel med snar och god verkan. Troligen innehöll väl urinen desinficerande och basilldödande egenskaper.

För behandling av bölder brukade man koka rågmjölgröt och lägga på. När det så småningom bröts hål på bölderna tog man bort grötomslaget och lade på ett blad av en växt /skräppeblad/ som växte som ogräs längs vägarna och gropkanterna. Jag har tyvärr ej hört dess rätta namn. Detta blad ansågs ha egenskapen att draga ut allt var som bildats i bölden.

ACC. NR M. 14439:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7.

Skabb hörde jag sällan, att någon led utav, och angående behandlingen därav har jag mig intet bekant. Ett effektivt medel mot revormar /ringormar/, som jag själv ofta besvarats av under min uppväxttid, var att badda på smörlake eller smörja på saltat smör.

Vårtor på händerna var ganska allmänt att det förekom, men det var ju ej något som man hade hinder eller ont av, så man fäste inget vidare avseende vid dem eller vidtog någon åtgärd för deras avlägsnande i allmänhet, det var ju mera att betrakta som skönhetsfel. Det fanns ju dock dem som trodde på, att vårtorna kunde borttagas med tillhjälp av den magiska kraften. Det kan ju verka egenomligt, men jag känner till fall där det vill synas som om där låg något mystiskt i detta. Jag har ett särskilt minne av mitt eget objekt därvidlag. Jag hade som pojke i tio à tolvårsåldern en massa vårtor på båda händerna, några hade jag haft årvis och nya växte upp då och då. Så en dag var det en kvinna som fick syn på dem och yttrade: "De va några rälla vårtor du har. Kom så ska jag se om inte jag kan ta bort dem." Så tog hon en ullgarnstråd och drog till en knut på denna över var och en av vårtorna. På min fråga vad hon sedan skulle göra med tråden, svarade hon, att den skulle hon peta ned i jorden på ett fuktigt ställe som jag ej fick veta om och som jag ej skulle få tillfälle till att färdas över. När tråden så var förmultnad skulle vårtorna vara borta. Huruvida den magiska kraften

ACC. N:R M. 14439:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

8.

hade någon inverkan härvidlag, vill jag ej yttra mig om, men nog kan det synas konstigt, för faktum är, att efter relativt kort tid var vårtorna som bortblåsta, utan att jag lagt märke till hur det tillgått vid försvinnandet. Sedan dess har jag aldrig besvärats av dylika. Som en kurositet kan jag i detta sammanhang omnämna ett liknande fall där jag själv spelat huvudrollen. För cirka 35 år sedan fingo vi i mitt hem bösök av en bekant fru till oss ifrån skurupstrakten och hennes lilla dotter, en sex å sju års flicka, vilken hade båda händerna översållade med vårtor. Jag kom då att tänka på här ovan relaterade fall och sdae på skämt till flickan: "Kom hit så skall jag trolle bort dina vårtor." Jag tog då och upprepade samma tillvägagångsätt, som jag kom ihåg att jag själv varit föremål för och petade även ned tråden i jorden. Två veckor senare träffade jag frun ifråga på Drottningtorget, där jag hade min tjänst i egenskap av torgpolis, och där hon saluförde sina trädgårdsprodukter. Det första hon sade när vi råkades var: "Tack så mycket Ekstrand, nu är vårtorna borta." Jag ville ju ej tro henne utan tog för givit, att hon skojade med mig, vilket jag även lät henne förstå, men hon påstod bestämt, att så var förhållandet. En tid efteråt hade frun flickan med sig på torget och denna visade mig då sina händer som voro släta och fina. Det kunde ju i dessa båda fall ha varit en rentillfällighet, att vårtorna försvann i sammanhang med denna sorts behandling, men man tyckte ju, att

ACC. N:R M. 14439:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

9.

det var lite mystiskt.

Något preparat för befordrandet av könsdriften, känner jag ej till. För den händelse någon begagnade sig av dylikt så skedde väl detta i så fall i all hemlighet. Om brunsten hos kor ej inställde sig vid önskad tidpunkt, vilket ej hände så ofta, brukade man ibland tvinga kon att taga emot tjuren. Efter detta brukade brunsten ganska snart visa sig.

Något medel mot fosterfördrivning, hörde jag aldrig omtalas. Om någon eventuellt gjorde försök i den vägen, så var det väl med detta som med könsdriftens utökningsförsök, man talade ej om det.

Kanske mindre för att rena utan fast mera för att få behagligare luft i rummet, isynnerhet under den kalla årstiden, då man ej gärna öppnade fönstren, för att ej slösa med värmen som man var rädd om, brukade man taga lavendelsknoppar, som man hade i förvar för ändamålet, och lägga på en sopskyffel eller annat lämpligt föremål och sätta fyr på knopparna som då utvecklade en välluktande och angenäm rök. Detta brukades isynnerhet, då man hade småbarn som ej kunde säga ifrån ifråga om uträttandet av sina naturbehov utan skött om detta innan man hunnit förhindra det genom att sätta dem på kärlet.

Att man brännt växter och inandats röken vid vissa sjukdomar är ju möjligt, att det kan ha förekommit, men därom har jag mig ej

ACC. NR. M. 14439:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

10.

något bekant, ej heller vet jag något om att man burit på sig växter som skydd mot sjukdomar eller annat ont.

Det bodde på den tiden i Södra Åsum en "klok gubbe" vid namn Lars Mårtensson, gemenligen kallad dels Åsumspågen och dels Tannalarsson, det sistnämnda med anledning av att han härstammade från en gård eller ett torp under Sövdeborgs gods som hette Tannarp. Denne gubbe var mycket anlitad och ordinerade växtmedeciner. Han ansågs allmänt vara övernaturligt begåvad med ett sjätte sinne. En massa rykten cirkulerade om honom rörande hans verksamhet och hans oförklarliga begåvning som vida översteg folks i allmänhet. Till en del som besökte honom ordinerade han medicin, men ibland kunde det hända, att han efter det han på sitt egenartade sätt hade undersökt dem utan att vidtaga vidare åtgärder anmodade dem att vända hem igen men att de ändå hade blivit botade. Detta får man väl tro berodde på en viss självsuggetion genom att deras övertygande tro på honom. Det fanns ju dock personer som ansågo det som ~~en~~ genant att besöka Mårtensson men som ändå gingo till honom så att säga i smyg. Som jag ovan nämnt gingo många rykte om honom bland andra ett som jag här skall relatera: Han skulle vid ett tillfälle ha blivit instämnd till Färs härads ting i Sjöbo för kvacksalveri men underlåtit att inställa sig, varför beslut av rätten fattats om hämtning. När så länsmannen och fjärdingsmannen kommit åkande till honom för verkställandet av beslutet, hade han gått ut och satt sig på vagnen i

ACC. N:R M. 14439: //

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

bara skjorärmarna, varför han anmodats taga på sig en rock, var-
till han svarat: "Det behövs ej för Ni kör ej så långt." Då det ej
gick att övertala honom till att taga på sig rocken hade förrätt-
ningsmännen beslutat sig för att taga honom med sig i befintligt
skick, men då hade det visat sig, att hästarna blivit istadiga och
gick ej att få ur fläcken.. Männen hade ej haft annat att göra än
att låta Mårtensson stiga av vagnen och vända tillbaka med oförrät-
tat ärende. Hästarna hade då rört på sig. Samtidigt hade Mårtensson
yttrat: "Var nu försiktiga, så att inte hästarna skenar på hemvägen.
Detta skulle så när ha inträffat. Djuren hade blivit skrämde och
varit mycket nära att rusa ner i den genom samhället rinnande
Åsumsån. Så gick ryktet på den tiden, men huruvida det överens-
stämmer med verkligheten. kan jag ej uttala mig om.

Enligt utsago skulle Mårtensson ha lärt sin konst av en kvinna
med liknande begåvning som hade varit boende i Östra Hemmestorp
i Everlövs församling, gemenligen kallad "dokterahannan". Hon var
emellertid död före min tid och hennes fullständiga namn har jag
aldrig hört. Skulle hon möjligen kunna ^{varit} dotter till den i Eder
frågelista L.U.F.81 omnämnde naturläk-aren Anders Hansson i Halla-
röd. Jag hörde ofta de gamla i socknen tala om henne och, enligt
deras åsikt, skulle hon ha varit enastående duktig till att kunna
bota alla slags sjukdomar hos såväl människor som djur. Hade det

rört sig om en/
inre sjukdom hade det ej varit nödvändigt att den sjuke personligen besökt henne, det hade räckt med att någon av den sjukas familjemedlemmar infunnit sig hos henne medförande ett klädesplagg som burits av den sjuke t.ex. en skjorta eller ett linne och överlämnat till henne. Hon hade efter det hon taget emot plagget gått in i ett angränsande rum med detta och efter en stund återkommit till den besökande och återlämnat klädesplagget tillika med den medecin hon ordinerat samt de instruktioner hon funnit erforderliga. I vissa fall hade hon avfärdat den besökande utan några som helst vare sig instruktioner eller avlämnandet av medecin, men det hade visat sig, att när den besökande hemkommit, hade den sjuke varit på bättringsvägen. Enligt samma gamlas utsago hade det ej funnits någon läkare på hennes tid som kunnat sammansätta ett benbrott och få det att växa ihop utan framtida men för vederbörande, men detta hade hon utfört med god skicklighet. Ett dylikt fall hörde jag omtalas, där vederbörande brutit ett ben och behandlats av läkare, men eftersom det visats sig att benet växte snett, hade han vänt sig till "dokterahannan" som resolut hade brutit benet på nytt och därefter läkt det tillsammans igen och fått det rätt.

En gubbe talade en gång om för mig, att han vid ett tillfälle hade sökt bot hos dokterahannan för en sjuk ko. Han hade dragit lite hår av kon och taget med sig i en strut till henne. Efter det

ACC. NR M. 14439/13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

13.

hon blivit färdig med sin analys av håret, hade hon anmodat honom att vända hemåt igen. "Konstigt var det," sade gubben, "men när jag kom hem var kon bra." Jag betvivlar ej sanningsenligheten i gubbens berättelse, men förändringen i kons sjukdomstillstånd får man väl anse ha varit beroende av en ren tillfällighet, men folk på den tiden trodde blint på, att det fanns människor med övernaturlig begåvning. Jag hörde också talas om en annan klok gubbe vid namn Levau, en fiskare vid Vombsjön, vilken skulle ha förmågan till att skaffa tillrätta saker och ting som man forlorat på ett eller annat sätt eller som man blivit bestulen på, då han genom någon slags fjärrskådning kunde komma i kontakt med tjuven utan att han kände honom och med sin magiska kraft förmå denne att självmant uppenbara sig hos honom och återlämna stöldgodset. Jag känner ej till något speciellt fall därvidlag, rörande hans verksamhet, men man kunde ju ryktesvis då och då få höra talas om folk som genom Levaus ingripande hade återbekommit saker som på ett eller annat sätt kommit bort. Hur mycket sanning som ligger i detta, kan jag givitvis ej uttala mig, då jag här endast återgivit, vad jag hört berättas. Jag har vid senare tillfällen några gånger helt spontant träffat denne Levau. På mig verkade han då som en stor komiker.

Malmö i mars 1958.

